

103334

Kassett N *Nr. 2* *«Samtiden» 1938/10*
Hermann Roesler

NORGE OG «STOR-TYSKLAND»

Siden Ibsen og Bjørnsons dager har det mellom Norge og Tyskland bestått en intim kulturell forbindelse, til tross for at de to land i og for sig er helt forskjelligartet, ikke så meget i sprog som i natur, klima, økonomi og selv i det udefinerbare begrep som man kaller «rase». Av alle tre nordisk-germanske land er Norge det som ligger lengst fra Tyskland, og man trenger derfor, fra begge sider, en lengere forståelse for å sette sig inn i det andre lands problemer. Verdenskrigen og de kaotiske år derefter utdypet denne kløft. Hvis man, som østerriker eller tysker, omtrent i de årene 1920—23 kom op til Norge, så fant man et fredelig land, hvor verdenskrigen vel hadde etterlatt noen økonomiske, men ikke sjelelige spor. Kulturen man bygget på, for det meste en liberal-konservativ borgerlig kultur på tolerant grunnlag, var i grunnen den samme, som vi i Tyskland hadde hatt inntil 1914, og til hvilken det, for å bruke Remarques ord, ikke førte nogen «Weg zurück». Men kommer man nu, efter mange års fravær, tilbake til Norge, så iakttar man et eiendommelig fenomen med hensyn til stemningen overfor det politiske Tyskland nu. I det store og hele tatt har de to pro- eller kontra-leire snudd sig, så at forholdet nu næsten er det omvendte. Dengang var det de intellektuelle kretser, som for en stor del var stemt vennlig overfor Weimar-republikken med sin liberal-socialistiske ånd. Handelskretsene var derimot tyskfiendtlig; de husket, rimeligvis, ennu de mange tap som de hadde lidt gjennom ubåtkrigen. Idag er det omvendt. Mens næsten alle som betyr noget for Norges åndsliv ikke nok kan fordømme alt som skjer i det tredje rike finner man hos de fleste kjøpmenn en mere eller mindre åpen sympati for Tyskland av idag, og man er efter så mange års fravær fra Norge forbauset over å høre med engang hvorledes tyskerne som kort efter krigen i disse kretser ofte gjaldt

som «et barbarisk folk av krigsforbrytere, som med sin ubåtkrig hverken tar hensyn til humaniteten eller nøytrale folk», nu i disse tider hos de samme menn er avansert til «et kolossalt flinkt og dyktig folk, som sammen med sin store fører har reddet Europa fra avgrunnen». Årsaken til dette meningsskifte er altfor gjennemsiktig til at man behøver å forklare den; men man blir uvilkårlig minnet om et svar som man ofte hørte i Østerrike før mars 1938 hos nazivennlige: «vi liker i grunnen ikke tyskerne, men vi liker riksmarken!» — Meget mere tyskvennlige, hvis man liker tysk ånd, er da de fleste intellektuelles protester mot stormangrepene på humaniteten i Tyskland, som der nede viser sig i så mange former og som istedenfor å bli mere utjevnet med tiden og de nye forholdene, for hvert nytt år av nazismen blir farligere og radikalere. Derimot finnes også en del nordmenn, især fra mellem- eller småborgerklassen, som vel protesterer kraftig mot nazismens metoder, men hvor man, hvis de nærmere går inn på saken, ofte kan opdage at denne motvilje mot Hitler og nazismen i virkeligheten ikke er bygget op på humanitære tanker, men mere på den gamle inngrodde tyskfiendtlighet fra verdenskrigen, ja endog på en nasjonalistisk tenkemåte. Denne latente chauvinisme, som underbevisst ligger i denne opfatning «noget som nazismen kan aldri hende her hos oss fordi vårt folk står høiere enn andre» finner man til dels selv hos arbeiderklassen. De som dømmer nazismen fra dette synspunkt og dermed helt identifiserer nazismen med Tyskland og Hitler med det tyske folks mentalitet dømmer mest ut fra et altfor lokalt, snevert standpunkt, da de i grunnen ikke vet noget eller i hvert fall svært lite om Tysklands tidligere innsats på videnskapens, kunstens og humanitetens område. Det er derfor ikke å undres over at de fleste av disse menn fra mellem- eller også ofte arbeiderklassen, hvis de engang reiser gjennom Tyskland med turistmark, da mest kommer tilbake som halvt eller helt overbeviste nazister. Selv om alle de der nede på reise i det tredje rike ikke ligger under for slagordets makt, så blir de dog imponert av det rent organisatoriske og tekniske som Tyskland allerede hadde lenge før Hitler, men som nu er blitt ennu større og som i første omgang synes å beherske alt i den totale stat. Alle disse nordmenn som der nede i Tyskland bare ser dette —

tilsynelatende glimrende funksjonerende — tekniske apparat ligger her under for det samme fenomen som vi, mere eller mindre sterkt, treffer i hele Europa: åndslivets erstatning gjennom teknikk, d. v. s. de rent ytre, tekniske goder. Teknikken skal og kan i og for sig være en velsignelse, hvis den tilpasser sig riktig de sociale forhold, men ennå er vi langt fra det, i en tid hvor f. eks. teknikkens luft-vidundere mest misbrukes til å kaste brandbomber. På enkelte hold i Europa begynner man derfor å erkjenne mere og mere at hele den europeiske kultur nu er i en krise av så stor rekkevidde at den kanskje kan sammenlignes bare med én slik krise i verdenshistorien: den antikke verdens sammenbrudd, dengang da kristendommen bredte sig, altså omtrent i den tid som Henrik Ibsen så mesterlig har skildret i «Keiser og Galilæer». Bare på den måten, og ikke alene gjennom verdenskrigens følger, Versaillestraktaten og tyskernes forkjærlighet for militarisme, kan forklares det uhyggelige faktum at et land som Tyskland, som så å si var Europas hjerte og har gitt mange store impulser til Europa, nu under det nazistiske styre er besatt av en fanatisk intoleranse som ofte er utartet i barbari.

Nu var det alltid så at ikke altfor mange her i Norge kunde ha en riktig forestilling om de tyske fenomener. De to land ligger altfor langt fra hverandre, og selv i vår tid hvor især gjennom radio folkene er kommet nærmere hverandre merker man dog at det ved siden av de territoriale grenser også gis åndelige grenser mellom mange land. I Norge er det økonomiske liv, selv om ikke strålende, så dog langt bedre enn i de totalitære stater, og Norges fredelige utvikling i over 120 år har hos folket skapt en optimisme, som ligger mere i økonomien enn i den hårde natur. Denne optimisme virker på oss fremmede positiv og kraftfull, selv om den ofte i enkelte ting synes oss altfor lettvin. Man blir pinlig berørt av de naive forestillinger mange har om nazismen, hvis man f. eks. hører at en eller annen fredsforening har henvendt sig pent og pyntelig til de tyske myndigheter for i sin tid å be om å få frigitt Ossietzky eller nu Niemøller for at han kan få et kort rekreasjonsophold i det norske høifjell. Bedre kan man forstå de illusjoner som en del norske kunstnere og litterater ennå gjør sig om det tyske

marked. Respekten og aktelsen for det den tyske kultur innenfor rikets grenser engang har vært er ennå så stor at disse idealistiske norske kunstnere, selv om de i prinsippet er imot Hitler, gjør sig et visst håp og skriver undertiden smigrende brev til en eller annen «N. S. Kulturgemeinde» og foreslår litt naivt sine verker utstilt, trykt eller spillet. Men snart opdager de at dette som man i det tredje rike betegner som «nordisch», mest ikke rekker meget lenger nord enn til Slesvig-Holsten. Det har vært anderledes engang, men tross den livligere kulturelle forbindelse, som bestod mellom Norge og Tyskland før 1933, er begge land dog langt fra hverandre. Man merker tydelig at begrepet «rase» for det meste er kunstig og opstykket og skaper intet fellesskap; livsvaner, klima, tradisjon og geografi skaper det meget mere. «Norge» med sin germanske, men i vest delvis keltiske og i nord delvis lappisk-finske befolkning er en enhet, et nordisk land med egen mentalitet og egne livsvaner som er helt forskjellig fra tysk. Nettop fordi Norge er så særpreget, nettop denne eienommelige «unausgeglichenheit» i dette vidunderlige land av fjell og fjord er det jo som tiltrekker oss utlendinger, som så å si har forelsket sig i landet og er blitt dets venner. Disse motsetninger som her ligger i naturen skremmer derfor ikke oss. På den ene side treffer vi på en stor folkeoplysning og intelligens, på en «grosszügigkeit» i det åndelige liv, mens vi på den annen side ikke tør undre oss over en småskårighet og trangsynthet som forøvrig meget mere viser sig i byene enn på landet. Dette aristokratiske preg, som vi savner især hos det rikere borgerskapet, finner man ofte på landet, man møter den i en viss edel stolthet og virkelig fornemhet, som fjellbøndene ofte har, f. eks. i Gudbrandsdalen. Hvis man derimot ser på de mange sekter, predikanter og misjoner, som søker å omvende alleslags hedninger (og selv jøder som har en 3000 år gammel kultivert religion!) med en fanatisk iver, så må man med beklagelse konstatere hvor meget der i Norge kan ødsles med et åndelig kraftoverskudd på det urette sted. Og en viss sneversynthet som ligger — for å tale med Ibsen i «De unges forbund» — i «de lokale forholdene» gir da også ofte forklaring for den bedømmelse man har av tyske problemer. F. eks. hvis det sies at keiser Wilhelm i sin tid omgikk med fantastiske maktplaner for

å underkaste sig verden, i det minste hele Europa. Flere tåpelige flåtedemonstrasjoner som ekskeiseren temmelig taktløst gjorde i norske farvann har antagelig her hatt en uanet virkning på vestlendingenes fantasi og kombinasjonsevne. Enhver som kjenner Wilhelms psykologi vet at han tross all sin «Säbelrasseln» i militærparader og taler i virkeligheten var redd krigen. Han preket forsvar og krig, men håpet latent på fred; om de nuværende tyske makthavere kan heller sies det omvendte. Og hvad betyr det gamle keiserrikes søndags-militærparader mot det nuværende Aufgebot av militær og uniformer, nu, hvor selv de allerminste barn i sin Jungschar er uniformert. — Likeså trangsynt virker en annen talemåte som man så ofte får høre, nemlig den banale vending at «dere tyskere er så flinke». De som sier det undervurderer dels sig selv som nordmenn og dels det som Tyskland virkelig engang har skapt og kunde bli stolt av. Uvilkårlig føler man at med «flink» her ikke er ment Tysklands innsats i menneskehetens fremskrittshistorie, men det rene tekniske og fabrikkmessige, vanen, noget «Angelerntes», som Tyskland på grunn av sitt store folketall, sin centrale, gunstige europeiske beliggenhet og de herav følgende mange påvirkninger og impulser lettere kunde skape enn Norden kunde det. Hvert folk har sin form for skryt, og det er fornøielig i denne forbindelse å konstatere, hvor anderledes den norske og den tyske form for skryt arter sig. Mens tyskeren mest er beskjeden med sin egen person, men om så mere skryter med sitt land og sin nasjon som helhet, er det i Norge omvendt. En nordmann har gjerne den peergyntske egenskap å skryte litt op sine individuelle bedrifter, f. eks. hvad slags kar han var ved en skitur, omseiling, fjellbestigning. Men han skryter aldri med Norge som land (undtagen med dets naturskjønnhet) eller med den norske nasjon, og det virker «wohltuend» på oss, som i Tyskland har oplevd propagandaens makt over fornuften. En norsk statspropagandist f. eks. vilde finne mange ting som er nevneverdig i og for sig, han kunde nevne Norges innsats ikke bare på økonomiens område, som i skibsfart, også teknikk, f. eks. vei- og brobygning etc., er forholdsmessig stor, ja relativt sett større enn Tysklands. Den nye Peer Gynt kunde skryte med alt dette, men vi er ham takknemlig for at han ikke gjør

det, så at man finner ennu et åndelig hvilested og en «Insel der Vernunft» ved Europas nordlige rand. Nei, tyskerne er ikke «flinkere» enn andre folk, og likeså overdrevent er det å påstå at Tysklands innsats i menneskehetens fremskritt har vært større enn Frankrikes og Englands; alle disse tre land har vel hatt den samme andel. Men man tør påstå at Tyskland, siden humanismen, på åndslivets område, i kunst og videnskap, og som følge derav også senere i industri og teknikk, har hatt en impetus, som tross sterke reaksjoner undertiden har gitt verden mange impulser og «Bereicherung» på mange områder. At det er nettopp denne liberale, humanistiske ånd som Tyskland for sin egen skyld har så meget å takke for, vet alle, likeså at denne ånd nu dernede jages og forfølges. Tyskland har nu vist «die Kehrseite», den andre, uhyggelige og fryktelige side av et Janushode, og ingen av oss tysk-østerrikske åndsarbeidere i utlandet, som betrakter oss som representanter for den drepte og flyktede humanistiske ånd, venter derfor, at man i våre gjestland på det kulturelle eller økonomiske område skal være tyskvennlig stemt. Men hvis en av våre norske venner vil være «tyskvennlig» — selv om vi ikke opfordrer ham til det — så kan vi forlange at han da elsker Tyskland «um seiner selbst willen», og ikke fordi det nu er landet med billige turistmark, godt øl og muntre damer i St. Pauli, eller fordi man da i Tyskland kan kjøpe inn billige varer som man kan selge til gode priser til sine norske folkefeller. Denslags tyskvennlighet som er bygget på handel og fortjeneste er for lettvinnt og tjener det virkelige, åndelige Tyskland, engang Goethes og Kants og nu Thomas Manns og den modige Ossietzkys land, til liten ære. Den er egentlig bare en fortsettelse og omformning av den inngrodde, gamle tyskfiendtlighet under verdenskrigen, og den minner, hvis man vil komme med en sammenligning i Tyskland selv, forbausende og forstemmende om de mange, som i 1933 skiftet farve fra rød til brun og av glødende kommunister blev likeså fanatiske nazister, eller nu i Østerrike om «Heil-Hitler-kardinalen» Innitzer med sin kanskje diplomatiske, men mot enhver menneskelig selvaktelse sterkt stridende taktikk. Den slags tyskvennlighet kan man heller ikke spå en lang levetid, fordi den er et konjunkturprodukt og skifter med konjunkturerne. Ingen av oss fremmede som

er glad i Norge forlanger av dette egenartede og særpregede land en kjærlighet til «Tyskland» som åndelig og kulturelt begrep; men hvis den skal vare, så må den bygges på sterkere argumenter enn handel og fordel. Hvis den skal være ekte, så må den bygges på en virkelig forkjærlighet eller iallfall saklig interesse for det som fremragende menn i Stor-Tyskland (uttrykket stammer ikke fra Hitler, men fra den tyske frihetsbevegelse i 1848!) har gitt verden på videnskapens, teknikkens, litteraturens, kunstens og musikkens område. En slik sympati for tysk kultur må da medføre en kritisk vurdering av tysk ånd og uånd, og da behøver man ikke være i tvil om hvordan den virkelig «tyskvennlige» innstilte nordmann tenker om det tredje rike. Og han vil da heller ikke komme med den litt naive for ikke å si narraktige uttalelse «alle tyske arbeidere er forbrytere, fordi de har latt sig ensrette av Hitler», som man av og til hører hos en del fanatikere; denne tankeløse talemåte lukter nemlig av latent chauvinisme og trangsynthet. Det er gledelig at de fleste av Tysklands virkelige venner i Norge har trukket den riktige konsekvens og vendt sig bort fra nazismens dumdristige propaganda; en del liker imidlertid Tyskland blindt og går derfor op i en sentimental, mystisk beundring for det nye rike som de tror at Hitler alene har skapt gjennom «vilje». Men man skal aldri elske blindt, hverken en person eller et land; blind kjærlighet fører til fanatisme, og fanatisme betyr i grunnen ikke annet enn mangel på personlig kultur og harmoni. Blind kjærlighet overfor et land er alltid en kulturell manko; likeså feilaktig som de glødende nazivenner ser på Hitlers Tyskland, vilde det være omvendt, hvis vi tyske Norges-venner vilde elske Norge blindt og begynne en sentimental dyrkelse av det norsk-nordiske menneske, som vi da vilde se som et uklart, mystisk og legendarisk begrep, en slags blond arier med kristusglans om hodet. Nettopp dette vakre, naturskjønne og så naturlige land, hvor dets største dikter kaller livet en «krig med trollene» og hvor det ekte norske uoversettelige uttrykk «trollsk» finnes i sproget i så mange betydninger, dette land tør vi fremmede ikke se i en Rosenbergs'k arisk mystikk . . ellers vil det fortone sig galt og falskt for oss, — omtrent slik som

Dietrich Eckart, som ikke kunde norsk, har forfalsket Ibsens mesterverk Peer Gynt i sin tyske bearbeidelse. Vi vil se og oppleve Norge som et kraftfullt land uten falsk patos, og knytte til dette vårt syn det håp at Norge, nu hvor der nede Europas hjerte lider under et altfor hektisk pulsslag, skal bli Europas kloke hjerne.

Hermann Rössler.